

УДК 2-754(477):“1881/1882”

С.А.Щур

**“Подільська дружина” – терористична організація семінаристів
Подільської духовної семінарії 80-х рр. XIX ст.**

У статті відображена діяльність народовольської організації “Подільська дружина”, яка діяла в 1881–1882 рр. у Кам’яниці-Подільському. Висвітлене її ставлення до насильницьких методів антиурядової боротьби. Показано поступовий перехід у Наддніпрянській Україні від пропаганди народницьких ідей до політичної боротьби шляхом терору. Звернено увагу на те, що багато вихідців із Подільської губернії відіграли значну роль у революційному житті Російської імперії.

Показано, що “Подільська дружина” була не першою нелегальною організацією в Кам’яниці-Подільському. Наприкінці 60-х рр. XIX ст. тут діяла “народна комуна”. Розкрито, що “дружина” виникла на основі окремих гуртків семінарії та чоловічої і жіночої гімназій. На базі цих гуртків у середині 1881 р. була створена “Подільська дружина”, діяльність якої в теоретичному та практичному плані передбачала влаштування зборів, на яких читалися нелегальні твори О.Герцена, М.Чернишевського, М.Добролюбова та інших авторів; вироблення власної програми; пропаганду серед селян, робітників та молоді; збір пожертв; звільнення арештантів; терористичні акти; зв’язки з іншими антиурядовими організаціями. Показано, що “Подільська дружина” ідейно тяжіла до “Народної Волі”.

У квітні 1883 р. один із організаторів організації – М.Стародворський відбив у конвоїрів колишнього семінариста Н.Волянського, а 16 грудня того ж року в Петербурзі став виконавцем вбивства жандармського офіцера Г.Сулейкіна.

Відзначено, що з організацією підтримував зв’язки майбутній письменник М.Коцюбинський, під впливом якої формувався його революційний світогляд. Описано розгром організації та вказано міру покарання для її учасників.

Ключові слова: *Подільська духовна семінарія, Подільська губернія, Кам’янець-Подільський, “Подільська дружина”, тероризм, народовольство, М.Стародворський, М.Коцюбинський, В.Дзюбинський*

У другій половині 70-х рр. XIX ст. пропаганда народницьких ідей в суспільстві стали втрачати колишню популярність. Поступово більшої ваги набув терористичний напрямок діяльності та суспільно-політичної думки. Прихильники тероризму відокремилися від “Землі і Волі” та створили власну організацію – “Народну Волю” на чолі з “Виконавчим Комітетом”, перейнявши останню назву в ліквідованої на початку 1879 р. терористичної групи В.Осинського. Народовольство відрізнялося схвальним ставленням до застосування терористичних методів та в прагненні до політичної боротьби, яку ортодоксальне народництво повністю заперечувало. За часів існування “Землі і Волі” наддніпрянські рево-

люційні гуртки були самостійні, хоч і підтримували з нею тісні стосунки. “Народна Воля”, організувавшись частково з українців і вихідців з України, та перейнявши методи і теоретичні напрацювання тутешніх революціонерів, була продуктом загальноросійського антиурядового руху. На початку 80-х рр. adeptами цього напрямку стали учасники таємної організації “Подільська дружина”, яка прийняла терористичну народовольську програму.

Хоча основна революційна діяльність велася у столицях, а на території Наддніпрянської України – здебільшого в університетських містах (Київ, Одеса, Харків), але прикордонна Подільська губернія дала революційним організаціям чимало відомих революційних особистостей. У Кам’янці-Подільському здобували освіту багато в майбутньому відомих революціонерів. У місті навчалися: Іван Ковальський (1850–1878) – вихованець гімназії та семінарії, adept тероризму, який скоїв перший збройний опір арешту в імперії. Це був перший політичний арештант, якого чекала доля Дмитра Каракозова – він був страчений. Микола Миролубов (1852–1904) – друг І.Ковальського з гімназії і учасник його гуртка в Одесі. Ідалія Польгейм (1852–?) – гімназистка, учасниця гуртка “південних бунтарів”, а згодом коханка жандармського офіцера Г.Гейкінга, якого вбили терористи у 1878 р. Володимир Дебогорій-Мокрієвич (1848–1926) – відомий “бунтар”, автор унікальних спогадів про революційний рух 70-х років, політкаторжанин, а після втечі друг М.Драгоманова в еміграції, разом із яким долучився до видання журналу “Самоуправление” і “Свободная Россия”. Іван Дебогорій-Мокрієвич (1846–1880) – відомий революційний діяч, засновник комуни у Кам’янці-Подільському. Микола Стародворський (1863–1918) – терорист, учасник вбивства жандармського офіцера Г.Судейкіна, член “Подільської дружини”.

У Тульчині Подільської губернії народився Лев Дейч (1855–1941) – народник, один із організаторів “Чигиринської змови”, терорист, згодом соціал-демократ, співзасновник марксистської групи “Освобождение труда”. В Кам’янці-Подільському народився Сергій Інгерман (1868–1943) – діяч російського і міжнародного соціалістичного руху, з 1888 р. член групи “Освобождение труда”. Також у місті народився Володимир Малавський (1853–1886), який свого часу був арештований по “Чигиринській справі”, а потім його неправдива інформація з в’язниці стала приводом до замаху на прокурора М.Котляревського. Володимир Дзюбинський (1860–1927) – народоволець, член “Подільської дружини”, депутат 3-ї і 4-ї Державних Дум від Тобольської губернії [9]. Безумовно, цей список не повний, їх було набагато більше. Подільська губернія дала революційному рухові в Російській імперії багато відомих, а також рядових діячів.

Метою цієї публікації є висвітлення діяльності “Подільської дружини”, а також ставлення її членів до насильницьких методів антиурядової боротьби.

Дослідження діяльності організації було започатковане в радянські часи. Першими публікаціями з даної теми стали статті О.Чернуценка [15] і С.Сосновчика [14]. У сучасній українській історіографії “Подільській дружині” присвятив увагу дослідник народництва С.Світленко [13]. Діяльність нелегальної

організації детально висвітлена у справах Ф. 301 “Подільське ГЖУ” Центрального державного історичного архіву України у м. Києві.

З початку 1880-х рр. семінарія була охоплена народницьким рухом. У ній масово розповсюджувалася заборонена література та продовжували жити традиції організаторів і керівників народної комуни – І.Дебогорія-Мокрієвича, Г.Мачета, О.Романовського, О.Разумовської, які діяли наприкінці 60-х рр. [15, с. 27]. У 1882 р. семінарист К.Циколовський звинувачувався в отриманні поштою, від студента Харківського університету В.Лосятинського двох номерів газети “Чорний Переділ”, відозв від центрального гуртка Петербурзького університету і “програми народної партії”, які призначалися семінаристу С.Вороніну [8, с. 15].

Ректор семінарії професор М.Сіماشкевич не сприймав ідей визвольного руху, не поділяв радикальних поглядів своїх вихованців і засуджував їх діяльність. Тому, в навчальному закладі були частими жандармські обшуки та допити [11, с. 23].

“Дружина” виникла на основі окремих гуртків семінарії та чоловічої і жіночої гімназій. Її організаторами були Г.Львович, В.Старинкевич, М.Стародворський, В.Дзюбинський, Н.Гладиш, які й склали керівний центр. Наприкінці 1880 р. семінаристи Г.Львович та В.Старинкевич створили в Кам’янці-Подільському таємний гурток [2, арк. 36], який незабаром поділили на два, які вони очолили. До першого ввійшли семінаристи В.Крупський, В.Боржковський, М.Лосятинський, І.Прохієвич. До другого – М.Марценко, В.Томасевич, Т.Бачинський, А.Степанковський та інші [2, арк. 36].

На базі цих гуртків у середині 1881 р. була створена “Подільська дружина” [14, с. 69]. Незабаром, “дружина”, з метою конспірації і здійснення оперативного керівництва, була поділена спочатку на 6 гуртків, а згодом на 9 гуртків по 7–8 осіб, під загальним керівництвом Г.Львовича [2, арк. 36]. До її складу ввійшло більше 60 семінаристів і гімназистів [15, с. 28].

Діяльність “Подільської дружини” в теоретичному і практичному плані передбачала влаштування зборів, на яких читалися нелегальні твори; вироблення власної програми; пропаганди серед селян, робітників та молоді; збір пожертв; звільнення арештантів; терористичних актів; підтримання зв’язків з іншими антиурядовими організаціями.

Керівна група “дружини” підтримувала зв’язки зі своїми гуртками. Вона координувала їх діяльність, допомагала у підготовці таємних сходок [15, с. 28].

На зібраннях обговорювалися питання становища селян і робітників, необхідність підготовки народної революції і збирання коштів для допомоги полікаторжанам. На них читалися нелегальні статті і твори М.Чернишевського, М.Добролюбова і інших. Семінаристами і гімназистами була створена підпільна бібліотека з 215 книг, серед яких були праці О.Герцена, В.Белінського, М.Чернишевського, М.Добролюбова і інших [15, с. 28]. Члени організації розповсюджували нелегальні видання, прокламації, вели агітацію серед учнівської молоді й селян Кам’янець-Подільського та Ушицького повітів [14, с. 70].

“Подільська дружина” ідейно тяжіла до “Народної Волі”. Вона підтримувала відносини з її київською, роменською (через В.Конашевича) та іншими групами,

від яких одержувала нелегальну літературу [15, с. 29]. Програмні документи організації розкривали соціалістичну діяльність гуртківців в українському селі Поділля, де, на відміну від російських губерній, було відсутнє общинне землеволодіння. З цього приводу в програмі зазначалося, що коли у Росії політичний переворот потягне за собою економічний, то в Україні він навпаки віддасть соціальну революцію. Це може стати гальмом для розвитку ідей соціалізму в Російській імперії, оскільки в передбачуваному Земському соборі представники від України і інших місцевостей де переважає подвірне землеволодіння, будуть противниками економічних реформ у соціалістичному дусі. Тому, вони вважали необхідним приступити до згуртування сил, що знаходилися в Подільській губернії. При організації керуватися лише економічними і юридичними умовами даної місцевості, на національні ж особливості звертати увагу остільки, оскільки це необхідно, щоб не зашкодити успіху боротьби [14, с. 70].

Таким чином, далася взнаки теоретична база гуртківців, які виховувалися на російській народницькій літературі і прийняли програму “Народної Волі”. “Подільська дружина” не мала зв’язку з українофільськими чи драгоманівськими ідеями, і у своєму антиурядовому характері була ближчою до загальноросійського революційного руху ніж до українського.

Виготовленням прокламацій переважно займалися Г. Львович і В. Крупський, які для цього використовували гектограф. Однак, вони планували розширити діяльність організації, влаштувавши друкарню. Для цього ними було зібрано 600 рублів пожертв [2, арк. 36]. Члени “Подільської дружини” планували видавати власний журнал – “Листок Подільської дружини”. Для цього написали й відгектографували статті, які були знищені після першого арешту 18 березня 1882 р. [14, с. 70].

Діяльність організації передбачала звільнення політичних арештантів. У 1883 р. М. Стародворський, один із організаторів “дружини”, напав на двох поліцейських конвоїрів і звільнив колишнього семінариста, політичного арештанта Н. Волянського [12, с. 176]. Останній був спійманий жандармами з двома фальшивими паспортами на прізвища В. Короніна та В. Франковського [7, арк. 11-12]. Попри прийняття терористичної боротьби “Народної Волі”, членами “Подільської дружини” не було скоєно жодного терористичного акту. Проте, члени гуртка повністю схвалювали її терористичну тактику. Вони планували охопити своєю діяльністю всю Подільську губернію, яка мала бути умовно поділена на райони, в кожному з яких мало діяти 1–2 агенти організації. Якби хтось із агентів вважав за потрібне скоїти терористичний акт, то мав повідомити про це центральний гурток, у віданні якого знаходилася спеціальна, так звана “бойова дружина” [14, с. 71].

Варто відзначити, що пізніше М. Стародворський разом із В. Конашевичем 16 грудня 1883 р. у Петербурзі став виконавцем гучного вбивства жандармського офіцера Г. Судейкіна, на квартирі провокатора С. Дегаєва. Обидва вдало зникли з місця скоєння злочину. Проте, М. Стародворський був спійманий 16 березня 1884 р. в Москві, і зізнався у вбивстві. Таким чином, колишньому семінаристу судилося стати не св’ященником, а вбивцею.

З організацією підтримував зв'язки майбутній письменник М.Коцюбинський. Наприкінці 1881 р. він приїхав до Кам'янець-Подільського і перебував тут до весни 1882 р. Під впливом учасників “дружини” формувалася його революційний світогляд. Один із її членів – О.Саліковський зазначав, що М.Коцюбинський був присутнім на багатьох таємних зібраннях семінаристів і гімназистів, та знав особисто керівників організації В.Дзюбинського, Г.Львовича, В.Старинкевича та М.Стародворського [10].

У квітні 1882 р. було виявлено існування нелегальної організації. У річницю вбивства народовольцями Олександра II, група семінаристів на чолі з керівниками влаштувала в урочищі, за кладовищем нелегальні збори, в яких брало участь до 20 осіб. На ній Г.Львович прочитав прокламацію з приводу річниці вбивства імператора Олександра II, а також говорив про ймовірне злиття “Чорного переділу” і “Народної Волі” [10].

Семінарист Т.Бачинський, який там був, перелякався наслідків своєї участі в організації. Він спочатку завдяки анонімкам, а згодом особисто розкрив ректору М.Сімашкевичу діяльність Г.Львовича і В.Старинкевича [5, арк. 11-12]. Отже, організація була викрита. 7 квітня ректор відібрав у Т.Бачинського №№ 2-12 польського революційно-соціалістичного журналу “Równość” (“Рівність”) і на основі діючого “Положення про заходи безпеки і охорони державного порядку і громадського спокою” віддав його в ув'язнення в тюремний замок [4, арк. 2]. У І.Прохневича та В.Томасевича були виявлені номери газети “Народная Воля” і інше [8, с. 16]. При обшуку на початку травня в приміщенні семінарії знайдено у М.Марценка “програму запитань з вивчення становища робітничого класу”, складену Г.Львовичем. У В.Боржковського виявили каталог забороненої літератури, а у В.Крупського – червоний порошок для приготування чорнил до гектографа [2, арк. 36]. Гектограф, який зберігався у Г.Львовича, жандарми не знайшли [5, арк. 11-12]. В.Дзюбинського обшукали 4 липня 1882 р. у будинку його батька виявили “Програму соціалістичної діяльності в малоросійському селі”, “Програму гуртка малоросійських народників” та інші рукописи революційного змісту. Тоді ж В.Дзюбинського заарештували й ув'язнили в Кам'янець-Подільській тюрмі [9].

20 учасників дружини були поміщені у в'язницю, пізніше заарештували і ув'язнили у Шліссельбурзькій фортеці М.Стародворського за вбивство Г.Гейкінга. Загалом, тоді жандармам вдалося встановити таких членів “Подільської дружини”: Г.Львович, В.Старинкевич, М.Марценко, І.Прохневич, В.Томасевич, Б.Зазулін, М.Лосятинський, А.Степанковський, В.Крупський, О.Саліковський, В.Боржковський, П.Ловицький, В.Дзюбинський, Т.Кочеровський, В.Злогичанський П.Будний, Т.Бачинський [5, арк. 47].

Незабаром після розгromу “Подільської дружини” жандарми виявили у Кам'янці-Подільському діяльність “Подільської групи партії “Народної Волі””, яку очолювали І.Ткаченко та К.Сенькевич – колишній студент Петербурзького університету і учасник польського повстання 1863 р. [3, арк. 27; 6, арк. 65]. До організації також входили: гімназист 8 класу В.Левенталь, фельдшер 35 драгун-

ського полку А.Протасов, Н.Франчук, колишній гімназист А.Ярошевський та інші. 1 квітня 1883 р. ними міською поштою було розіслано кілька примірників друкованої в Києві відозви “До інтелігенції від партії “Народної Волі””, що спричинило арешти керівників, дворянина Ф.Машевського, А.Протасова, В.Левенталя і А.Ярошевського. У І.Ткаченка виявили прокламації “Від київських соціалістів “Народної Волі” українському народу” і інші. Крім того у нього була відібрана його рукописна стаття з приводу роковин вбивства Олександра II і звернення до членів групи стосовно її діяльності згідно програми “Виконавчого Комітету Народної Волі” [6, с. 35].

Отже, діяльність “Подільської дружини” була не тривалою. Утворившись на основі кількох гуртків у 1881 р., вона була виявлена правоохоронними органами через рік. До її складу входили семінаристи, а також гімназисти, які ідейно тяжіли до програми “Народної Волі”. Члени організації також планували скоювати терористичні акти, але через арешти не встигли їх організувати. Натомість, один із її організаторів – М.Стародворський, який уник арешту по справі “Подільської дружини”, незабаром довів свої терористичні погляди будучи учасником вбивства жандармського офіцера Г.Гейкінга.

Список використаних джерел і літератури

1. Центральний державний архів України у м.Києві (далі – ЦДІАУК), ф. 301, оп. 1, спр. 19.
2. ЦДІАУК, ф. 301, оп. 1, спр. 93.
3. ЦДІАУК, ф. 419, оп. 1, спр. 1076.
4. ЦДІАУК, ф. 419, оп. 1, спр. 914.
5. ЦДІАУК, ф. 419, оп. 1, спр. 916.
6. Обзор важнейших дознаний, производившихся в Жандармских Управлениях Империи за время с 1-го Января по 1-е Июля 1883 г., по делам о государственных преступлениях. – 120 с.
7. Ведомость по дознаниям, производившимся в Жандармских Управлениях Империи за время с 1-го Июля 1883 по 1-е Января 1884 г., по делам о государственных преступлениях. – 38 с.
8. Ведомость по дознаниям, производившимся в Жандармских Управлениях Империи за время с 1-го Января по 1-е Мая 1882 г., по делам о государственных преступлениях. – 36 с.
9. Деятели революционного движения в России. – Т. 2. Семидесятые годы. – 1929. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://slovari.yandex.ru>
10. Бабляк, В. М. Коцюбинський у Кам’янці-Подільському / В. Бабляк // Прапор Жовтня. – 1984. – 15 вересня.
11. Григорук, О. Б. Церковний і культурний діяч Поділля Олександр Павлович / О. Б. Григорук // Наукові записки. Том 78. Історичні науки. – Національний університет “Києво-Могилянська академія”, 2008. – С.20-23.
12. Попов, И. Владимир Иванович Дзюбинский / И. Попов // Каторга и ссылка. – 1928. – Книга VII (44). – С. 176-178.
13. Світленко, С. І. Молодіжний рух на Поділлі у 80-х роках XIX ст. / С. І. Світленко

// Тези доповідей чотирнадцятої Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції. 5 вересня 1995 р. – Вінниця, 1995. – С. 29-30.

14. Сосновчик, С. О. “Подільська дружина” / С. О. Сосновчик // Матеріали третьої Подільської історико-краєзнавчої конференції, травень 1969 р. / Кам’янець-Поділ. держ. пед. ін-т ім. В.П.Затонського; [ред.кол.: Л. А. Коваленко (відп. ред.), С. І. Білецький, І. С. Винокур, С. К. Гуменюк, В. І. Тищенко]. – Львів: Каменяр, 1970. – С. 69-71.

15. Чернущенко, О. А. Подільська народницька революційна дружина / О. А. Чернущенко // Тези доповідей на звітній науковій сесії кафедр Кам’янець-Подільського педінституту за 1965 р. Кам’янець-Подільський, 1966. – С. 26-29

Sergiy Shchur

“Podillya union” is a terroristic organization of Podillya theological seminary students of the 80s of the XIXth century

The article reflects the activity of the commonablege organization “Podillya union”, which existed in 1881–1882 in Kamianets-Podilskyy. The author highlights its attitude to violent methods of anti-government struggle. The author also shown a gradual shift in Dnieper Ukraine from populism to commonablege activity, that had terrorism approval character. Attention is paid to the fact that a lot of people from Podillya province played a significant role in the revolutionary life of the Russian Empire.

The post graduate student asserts that “Podillya union” was not the first illegal organization in Kamianets-Podilskyy. In the late 60’s there also functioned the people’s commune. The author reveals the fact that “Podillya union” appeared on the basis of individual groups of the seminary as well as male and female gymnasiums. On the basis of these circles in the middle of 1881 there was created “Podillya union” which activities in theoretical and practical dimensions included arranging gatherings where illegal writings by Herzen, M.Chernyshevskyy, N.Dobrolyubov and other authors were read. The organization also created its own program; spread its views among the peasants, workers and the youth; it gathered donations; the organization also assisted in the release of prisoners and set acts of terrorism. Moreover “Podillya union” had connections with other anti-government organizations. It is shown in the article that “Podillya union” ideologically tended to “People’s Will”.

In April 1883 one of the leaders of organization, M.Starodvorskyj retook the former seminarian N.Wolanskyj from the guardians and on the 16th of December of the following year in St. Petersburg he killed the gendarmerie officer G.Sudeikin.

It is noted that the organization maintained contacts with the future writer M.Kotsiubynskyy, and this also played a great role in formation of his revolutionary ideology. The article describes the defeat of the organization and illustrates the punishment for its members.

Keywords: *theological seminary of Podillya, Podillya province, Kamianets-Podilskyy, “Podillya union”, terrorism, phenomenon of commonablege relations, M.Starodvorskyj, M.Kotsiubynskyy, V.Dzjubynskyy.*

С.А.Щур

**“Подольская дружина” – террористическая организация семинаристов
Подольской духовной семинарии 80-х гг. XIX в.**

В статье отражена деятельность народовольческой организации “Подольская дружина”, которая действовала в 1881–1882 гг. в Каменце-Подольском. Освещено её отношение к насильственным методам антиправительственной борьбы. Показан постепенный переход в Надднепрянской Украине от народничества к народовольчеству, которое одобрительно относилось к терроризму. Указано, что многие выходцы из Подольской губернии сыграли значительную роль в революционном движении Российской империи. Отмечена перспективность исследования этой проблемы.

Показано, что “Подольская дружина” была не первой нелегальной организацией в Каменце-Подольском. В конце 1860-х гг. здесь действовала “народная коммуна”. Раскрыто, что “дружина” возникла на основе отдельных кружков семинарии, мужской и женской гимназий. На базе этих кружков в середине 1881 г. была создана “Подольская дружина”, деятельность которой в теоретическом и практическом плане предусматривала устройство сходов, на которых читались нелегальные произведения А.Герцена, Н.Чернышевского, Н.Добролюбова и других авторов; выработку собственной программы; пропаганду среди крестьян, рабочих и молодежи; сбор пожертвований; освобождение арестантов; террористические акты; связи с другими антиправительственными организациями. Показано, что “Подольская дружина” идейно тяготела к “Народной Воле”.

В апреле 1883 г. один из организаторов организации – Н.Стародворский отбил у конвоиров бывшего семинариста Н.Волянского, а 16 декабря того же года в Петербурге стал исполнителем убийства жандармского офицера Г.Сулейкина.

Подчеркивается, что с организацией поддерживал связь будущий писатель М.Коцюбинский, под влиянием которой формировалось его революционное мировоззрение. Описаны разгром организации и указано меру наказания для её участников.

Ключевые слова: *Подольская духовная семинария, Подольская губерния, Каменец-Подольский, “Подольская дружина”, терроризм, народовольство, Н.Стародворский, М.Коцюбинский, В.Дзюбинский.*

Одержано 10 червня 2014 року